

*Neven Borak**

Začetki univerzitetnega ekonomskega študija v Sloveniji¹

Že od nekdaj, od začetkov znanstvenega dela na področjih, ki jih danes uvrščamo v ekonomijo, imamo opraviti s štirimi pomembnimi disciplinami: z nauki o narodnem gospodarstvu, javnih financah, gospodinjskem obratu in proizvodnem oziroma trgovinskem obratu. Danes prevladujoči prezentizem ni v celoti odpravil morebitnega historizma take delitve disciplin. Za zgodovino ekonomske misli in poučevanja ekonomije je takšna najbolj elementarna delitev še vedno uporabna. Izmed te četverice bom obravnaval dvojico, in sicer nauk o narodnem gospodarstvu in nauk o proizvodnem oziroma trgovinskem obratu. Nauk o narodnem gospodarstvu bo v tem prispevku predstavljala politična ekonomija, nauk o proizvodnem oziroma trgovinskem obratu pa ekonomika podjetja. Čeprav je prva zrasla iz predhodnic druge, smo z zgodovino politične ekonomije, ki jo enačimo z zgodovino ekonomske misli, bistveno bolj seznanjeni, z zgodovino vsega tistega, kar je pripeljalo do ekonomike podjetij, pa bolj malo. Za zdaj naj zadošča, da je kot zaokrožena disciplina ekonomika podjetij mlajša od politične ekonomije in da je njeno oblikovanje v znanstveno in pedagoško disciplino zasluga nemških piscev s konca 19. in prve polovice 20. stoletja. Zanimiva je tudi pretekla pot poimenovanja te discipline. Do sodobnih imen – ekonomika podjetja, poslovna ekonomika – je prehodila pot od nauka o trgovinskem obratu, obratoslovja, nauka o privatnem gospodarstvu, nauka o pridobitnem gospodarstvu, nauka o poslovni ekonomiki ipd. Naj omenim le, da je oblikovanje te discipline potekalo v anglosaksonskem svetu drugače.

Pred drugo svetovno vojno sta v Jugoslaviji delovali dve visoki šoli (fakulteti), ki sta izobraževali ekonomiste. To sta bili Ekonomsko-komercialna visoka šola v Zagrebu (1925) in Ekonomsko-komercialna visoka šola v Beogradu (1937). Njuna študijska načrta sta bila ukrojena po zgledu nemških in avstrijskih visokih šol. Med drugo svetovno vojno je šola v Zagrebu postala Hrvaška ekonomsko-komercialna visoka šola,

* ddr. Neven Borak, Banka Slovenije, SI-1000 Ljubljana, Slovenska cesta 35, neven.borak@gmail.com

1 Prispevek predstavlja kratek izveček iz enega od poglavij nastajajoče knjige.

beograjska šola, ki je bila priključena pravni fakulteti, pa ni delovala, saj se njeni profesorji, enako so ravnali tudi profesorji pravne fakultete, niso prijaviili na razpisana učiteljska mesta. Po osvoboditvi sta obe šoli nadaljevali z delom in bili kmalu preimenovani v Ekonomsko fakulteto Univerze v Zagrebu (1947) in Ekonomsko fakulteto Univerze v Beogradu. Ljubljana pred drugo svetovno vojno ni imela ekonomske visoke šole. Nekaj ekonomskega pouka sta ponujali dve fakulteti ljubljanske univerze, juridična (pravna) in tehnična, kjer sta delovala tudi dva izjemna učitelja – Aleksander Bilimovič in Andrej Gosar.

Ljubljanska ekonomska fakulteta je bila ustanovljena kot tretja ekonomska fakulteta v Jugoslaviji. 8. marca 1946 je namreč Vlada LR Slovenije sprejela Uredbo vlade LRS o ustanovitvi Gospodarske fakultete na Univerzi v Ljubljani.² Uredba je določila, da fakulteta začne z delom v letnem semestru študijskega leta 1945/46. Od ustanovitve fakultete dalje so se številne generacije študentov ob vpisih na fakulteto srečale z naslednjimi besedami Borisa Kidriča, s katerimi je bil postavljen temelj Ekonomski fakulteti v Ljubljani:

»Ekonomske visoke šole nam morajo dati prvovrstne marksistične ekonomiste, ki bodo sposobni ustvarjalno razumeti, uporabljati ter razvijati svojo znanost in pomagati v utrjevanju in širjenju socialističnih gospodarskih pozicij. /.../ Teoretični misli moramo dati v naših gospodarskih naporih več izraza kot doslej.«³

Komite za šolstvo in znanost pri vladi FLRJ je kmalu za tem izdal Pravilnik o pouku na gospodarsko-trgovskih visokih šolah in gospodarskih fakultetah univerz FLRJ.⁴ Pravilnik je uvedel naslednje oddelke specializacije:

Naziv oddelka	Specializacija
1. Splošna ekonomija	a) splošna ekonomija b) statistika
2. Trgovina	a) notranja trgovina b) zunanja trgovina
3. Industrija in promet	a) industrija b) promet
4. Finance in kredit	

Pravilnik je določil uvedbo naziva ekonomist za vse diplomirane slušatelje. Visokim šolam in fakultetam je dovolil, da ustanovijo navedene oddelke glede na možnosti, ki jih imajo. Predvidel je študij v trajanju štirih let, vključno s prakso v proizvodnji in

2 *Uradni list Ljudske republike Slovenije*, letnik III, št. 21, 13. marec 1946.

3 Uvodna beseda, str. 9.

4 *Uradni list FLR Jugoslavije*, Letnik III, 1. oktober 1946, št. 79. Pravilnik je bil objavljen tudi v publikaciji *Seznam predavanj na univerzi v Ljubljani za poletni semester 1947*.

diplomskim delom. Za pripravo študijskih načrtov in programov so bila zadolžena prosvetna ministrstva republik, potrjeval pa jih je Odbor za šolstvo in znanost Vlade FLRJ. Pravilnik je določil, da novi temeljni načrti začnejo veljati za nove slušatelje v študijskem letu 1945/46, za slušatelje starejših letnikov so ostali v veljavi predhodni načrti.

Prvi učni načrt, ki ga zasledimo, se je nanašal na študijsko leto 1946/47, natančneje na poletni semester 1947. Ta učni načrt je sledil zahtevam omenjenega pravilnika. V tem študijskem letu je imela fakulteta samo prve tri semestre I. in II. letnika, reševati pa je morala tudi povsem praktične težave, povezane s sestavljanjem učiteljskega kadra.

V I. letnik so bili vključeni predmeti osnove družboslovja (ing. Dragotin Gustinčič, red. univ. prof.), politična ekonomija (Danilo Vojska, hon. doc./red. univ. prof. ali Mirko Košir, hon. pred., izr. prof. tehn. fak.), gospodarska geografija Jugoslavije (hon. pred. Stane Zrimec), računovodstvena tehnika (ing. Franjo Tavčar, hon. pred.), osnove ustavnega, administrativnega in mednarodnega prava (dr. Heli Modic, hon. pred.), tehnologija z blagoznanstvom (ing. Bruno Gombač, hon. pred.), gospodarska zgodovina Jugoslavije (Drago Potočnik, hon. pred.), teoretična statistika (pred. ni bil objavljen), gospodarska matematika (ing. Vladimir Černe, hon. pred., dr. Alojzij Vadnal, univ. doc.), tuj jezik (predvidenih je bilo osem predavateljev za francoski, ruski, angleški, nemški in italijanski jezik).

V II. letniku so bili predmeti: politična ekonomija, tehnologija z blagoznanstvom, osnove gospodarskega prava (dr. Anton Štuhec, hon. pred., izr. prof. jur. fak.), finančna veda (Drago Potočnik, hon. pred.), organizacija in poslovanje gospodarskih podjetij (splošni del) (Evgen Lovšin, hon. pred.), gospodarska geografija tujih dežel (Vincenc Malovrh, univ. doc.), agrarna politika (pred. ni bil naznanjen), industrijska politika (ing. Albin Orthaber, hon. pred.), trgovinska politika (pred. ni bil naznanjen), ekonomija dela (dr. Lev Svetek, hon. pred.), specialna knjigovodstva (ing. Franjo Tavčar) in tuj jezik.

Za nadaljnje letnike je bil predviden učni načrt, ki je vseboval splošne predmete v V. in VI. semestru in posebne tečaje oziroma predmete za posamezne oddelke od V. do VIII. semestra.

III. letnik je vseboval štiri splošne predmete: osnove združništva, osnove zavarovanja, zgodovina ekonomskih doktrin in gospodarsko načrtovanje.

Od III. letnika dalje so potekali posebni tečaji za posamezne oddelke iz pravilnika. Tako je specializacija za splošno ekonomijo oddelka Splošne ekonomije v III. letniku vsebovala še štiri predmete: gospodarska geografija tujih dežel, gospodarska statistika, splošna gospodarska zgodovina in gospodarstvo v ZSSR. IV. letnik te specializacije pa je vseboval osem (posebnih) predmetov: specialni tečaj politične ekonomije, nauk o denarju in kreditu, organizacija in normiranje dela, zgodovina mednarodnih odnosov, gospodarsko načrtovanje ZSSR, gospodarsko načrtovanje Jugoslavije, organizacija in poslovanje gospodarskih podjetij (specialni del), bilanca narodnega gospodarstva in pedagogika.

III. letnik specializacije iz statistike oddelka Splošne ekonomije ni imel posebnih predmetov; pet posebnih predmetov je bilo vključenih v IV. letnik. To so bili predmeti: zgodovina statistike, matematična statistika z osnovami višje analize in verjetnostnega računa, demografska in socialno zdravstvena statistika (biostatistika), socialno-ekonomska statistika (kulturna, politična, delovna, komunalna) in statistična tehnika.

Oddelek za trgovino je v III. in IV. letniku imel 13 splošnih predmetov, poleg njih še izbirne ali posebne predmete. Splošni predmeti so bili: analiza bilance, organizacija knjigovodstva, specialni tečaj gospodarske matematike, korespondenca, specialni tečaj blagoznanstva, nauk o konjunkturah, trgovinski transport, statistika trgovine, trgovsko pravo, menično in čekovno pravo, nauk o denarju in kreditu, zunanja trgovinska politika, gospodarska geografija tujih držav. Specializacija iz notranje trgovine je imela še štiri izbirne predmete: organizacija in tehnika notranje trgovine, notranja trgovinska politika, revizija in kontrola. Specializacija iz zunanje trgovine je imela tudi štiri izbirne predmete: organizacija in tehnika zunanje trgovine, zunanja trgovinska politika, ruski jezik in jezik po izbiri.

Oddelek za industrijo in promet je v III. in IV. letniku imel skupaj 11 splošnih predmetov: analiza bilance, organizacija knjigovodstva, specialni tečaj gospodarske matematike, korespondenca, industrijska in prometna statistika, enciklopedija statistike, prometno pravo, trgovsko pravo, menično in čekovno pravo, delovno pravo in ekonomska energetika. Za specializacijo iz industrije so bili v IV. letniku predvideni posebni predmeti, in sicer specialni tečaj industrijske in obrtne politike, organizacija in poslovanje industrijskih podjetij, načrtovanje v industriji, specialni tečaj blagoznanstva in specialni tečaj industrijske tehnologije.

Specializacija za promet je v IV. letniku imel šest posebnih predmetov: prometna politika, načrtovanje v prometu, organizacija in poslovanje prometnih podjetij, teorija tarif in tarifna politika, železniški promet, vodni, avtomobilski in zračni promet.

In zadnji, Finančno-kreditni oddelek je imel v III. in IV. letniku skupaj 16 predmetov: nauk o denarju in kreditu, analiza bilance, organizacija knjigovodstva, državno računovodstvo, specialni tečaj gospodarske matematike, finančna politika, kreditna politika, organizacija, načrtovanje in poslovanje kreditnih podjetij, finančno pravo, specialni nauk o zavarovanju, finančna in kreditna statistika, mednarodna plačevanja, proračunsko načrtovanje, finančna kontrola, organizacija, načrtovanje in poslovanje zavarovalnih podjetij ter menično in čekovno pravo.

To začetno obdobje konstituiranja univerzitetnega ekonomskega študija kaže zaokrožiti z opisom del, ki naj bi jih opravljali ekonomisti. Opredeljena so bila v uredbi Vlade LR Slovenije z dne 23. julija 1947.⁵ Vladna Uredba o ekonomsko-komercialni stroki je v 1. členu opredelila pojem stroke:

5 *Uradni list Ljudske republike Slovenije*, letnik IV, št. 10, 27. september 1947.

»Ekonomsko-komercialno stroko sestavljajo poklici, katerih delovno področje obsega: organizacijo ter promet dobrin in storitev, organizacijo odkupa in odkupovanje, organizacijo gospodarskega poslovanja posameznih gospodarskih panog ter proučevanje in reševanje vprašanj ekonomike.«

V 2. členu je določila poklice in glavna dela, ki jih opravljajo državni uslužbenci v državnih uradih, ustanovah in podjetjih Ljudske republike Slovenije in ljudskih odborov v poklicih ekonomsko-komercialne stroke. V Tabeli 1 so prikazani poklici in glavna dela poklica, za katere je bila zahtevana visokošolska izobrazba. Domnevamo lahko, da je pojem »ekonomsko-komercialna stroka« neposredna posledica obstoja dveh omenjenih ekonomsko-komercialnih visokih šol.

Tabela 1: Poklic, dela poklica in zahtevana izobrazba

Poklic	Glavna dela poklica	Strokovna usposobljenost, potrebna za poklic
Višji ekonomist	Organiziranje in vodstvo komercialnih del v višjih organizacijskih enotah.	a) Ekonomsko-komercialna visoka šola oziroma ekonomska fakulteta ter strokovni izpit za višjega komercialista; b) praksa in uspeh pri delu kot komercialist ter pokazana sposobnost za opravljanje del višjega komercialista.
Nižji ekonomist	Sodelovanje pri organiziranju gospodarskega poslovanja, reševanje ekonomskih vprašanj v nižjih organizacijskih enotah in podjetjih.	Ekonomska ali pravna fakulteta ali ekonomsko-komercialna visoka šola in strokovni izpit za nižjega ekonomista.
Ekonomist	Proučevanje in reševanje ekonomskih vprašanj iz posameznih gospodarskih panog; organiziranje posameznih podjetij ali gospodarskega poslovanja.	Praksa in uspeh pri delu kot nižji ekonomist, pokazana sposobnost za opravljanje del ekonomista.
Višji ekonomist	Organiziranje in vodstvo velikih podjetij, podjetniških skupin ali večjih gospodarskih organizacij; proučevanje in reševanje gospodarskih vprašanj v večjem obsegu.	Praksa in pokazani uspeh pri delu kot ekonomist ali praksa pri delu kot višji komercialist.
Ekonomsko-komercialni svetnik	Reševanje bolj zapletenih vprašanj ekonomike; organiziranje določene gospodarske panoge.	Potrebna praksa kot višji ekonomist in pokazana sposobnost pri praktičnem organiziranju gospodarskih panog ali pri znanstvenih delih.
Višji ekonomski komercialni svetnik	Študijsko proučevanje in praktično reševanje najbolj zapletenih vprašanj ekonomike ter organiziranje ekonomsko-komercialne službe največjega obsega.	Potrebna praksa kot ekonomsko-komercialni svetnik in vsestransko poznavanje določene gospodarske panoge, dokazano z uspehi pri praktičnem organiziranju gospodarstva in pri znanstvenem delu na ekonomsko-komercialnem področju.

V šolskem letu 1948/49 je bil po sklepih konference Komiteja za šole in znanost FLRJ v Beogradu uveljavljen spremenjeni učni načrt. Z njim je bilo dejansko naznanjeno obdobje enotnega študija ekonomije, to je študija brez specializacij ali usmeritev, ki je trajalo do leta 1958.

Ta načrt je v I. letniku imel naslednje predmete: osnove pravnega sistema FLRJ, tehnologija, gospodarska geografija FLRJ, gospodarska matematika, politična ekonomija, osnove marksizma-leninizma/osnove družbenih ved, statistika I, predvojaška vzgoja, ruski jezik, tuj jezik po izbiri in neobvezni predmet slovenska stenografija.

V II. letniku so sledili predmeti: politična ekonomija, osnove marksizma-leninizma/osnove družbenih ved, tehnologija, tehnologija (mehanska), tehnologija (kemijska), gospodarska geografija tujih dežel, gospodarska matematika, prometno pravo, statistika II, osnove knjigovodstva, predvojaška vzgoja, ruski jezik in tuj jezik po izbiri.

V III. letnik so bili vključeni naslednji predmeti: osnove marksizma-leninizma/osnove družbenih ved, ekonomika FLRJ (splošni del), politična ekonomija, gospodarska zgodovina, tehnologija, ekonomika industrije, planiranje narodnega gospodarstva, ekonomika, organizacija in planiranje podjetij, knjigovodstvo (industrijsko), prometno pravo, finančni sistem I, statistika III, ekonomika FLRJ: gozdarstvo, ekonomika FLRJ (specialni del), delovno pravo, predvojaška vzgoja, ruski jezik in tuj jezik po izbiri.

In na koncu, predmeti IV. letnika so bili: ekonomika FLRJ (splošni del), ekonomika kmetijstva, ekonomika trgovine in preskrbe, politična ekonomija, ekonomika, organizacija in planiranje podjetij II, planiranje narodnega gospodarstva, knjigovodstvo (bančno, davčno, zavarovalno), ekonomika, organizacija in planiranje podjetij III, finančni sistem II: zavarovalstvo, prometno pravo, meddržavno pravo, ekonomika FLRJ: gozdarstvo, knjigovodstvo: revizija, pravo gospodarskih podjetij, ekonomika zunanje trgovine in predvojaška vzgoja.

Oba predstavljena učna načrta sta zelo spominjala na predvojna načrta obeh ekonomsko-komercialnih visokih šol. V resnici sta predstavljala nekakšno njuno skrženo inačico, z manjšim številom predmetov in manjšimi obremenitvami študentov. Največja vsebinska sprememba se je nanašala na splošni, uvodni predmet v ekonomijo.

Poučevanje temeljnega uvodnega predmeta o ekonomiji je po drugi svetovni vojni doživelo veliko spremembo v primerjavi z obdobjem pred vojno. Predvojni programi, ki so vključevali vsebine, oblikovane v tradiciji evropske kontinentalne meščanske misli, so bili nadomeščeni s politično ekonomijo (kapitalizma), sestavljeno iz treh delov *Kapitala* in Leninovega dela *Imperializem kot najvišji stadij kapitalizma*. V uvodu *Ekonomskega leksikona* preberemo:

»Stališče naših ekonomistov je, da predstavlja marksistična politična ekonomija temelj vseh ekonomskih disciplin. Brez nje ni mogoče razložiti bistva sodobnih družbenih institucij in ureditve. Ona razkriva vsebino temeljnih ekonomskih kategorij. Za razliko od statičnosti vodilnih teorij na Zahodu, ki se

umetno dinamizirajo, je marksistično ekonomsko učenje v bistvu dinamično, ki z analizo dane družbeno-ekonomske ureditve in njegovih struktur določa smeri in izide prisotnega gibanja in sprememb.⁶

V študijskih načrtih visokošolskega izobraževanja, ne samo ekonomskega, temveč tudi pravnega, humanističnega, drugega družboslovnega, naravoslovnega in tehničnega, je politična ekonomija zasedla zelo pomembno mesto. Poučevali so jo tudi na vojaških akademijah, na srednjih in strokovnih šolah ter na različnih partijskih in sindikalnih šolah pa tudi na številnih tečajih, ki so potekali v številnih organizacijah, ustanovah in podjetjih.⁷ Prva leta po osvoboditvi, ko še ni bilo učbenikov, so v pedagoške namene uporabljali prevod *Kapitala*, predvsem pa sovjetske avtorje, vključno Stalina. Po resoluciji Informbiroja je nastopila streznitev, ki je na jugoslovanske ekonomiste vplivala tako, da so se začeli raje naslanjati na izvirna Marxova, Engelsova in Leninova dela.

»Marx, Engels, Lenin, Hilferding, Rosa Luxemburg in drugi so prispevali dela z visoko teoretično vrednostjo. Do določenega zastoja v razvoju marksizma je prišlo po oktobrski revoluciji«, so zapisali v Ekonomskem leksikonu, »in to kljub Leninovim globokim analizam o socialističnem gospodarstvu in vidnih začetnih uspehih sovjetskih ekonomistov. Med razlogi za to so bila tudi stališče Rose Luxemburg, Buharina, Jarošenka in drugih, da bo z nastankom socializma in odpravo blagovno-denarnih odnosov politična ekonomija brezpredmetna. Drugi, pomembnejši, pa so izhajali iz družbene in politične stvarnosti, ki je dolgo trajala v prvi socialistični državi.«⁸

Zelo hitro je nastala cela vrsta krajših ali daljših spisov, ki so sloneli na *Kapitalu* in nekaterih drugih Marxovih, Engelsovih in Leninovih delih.⁹ Kmalu je postalo jasno, da formula Marx + Lenin ne zadošča, čeprav vse do konca države in socializma ni bila opuščena. Lahko bi rekli, da je prevladoval svetovnonazorski marksizem, po katerem marksizem pomeni enotnost znanosti, prakse in ideologije, dialektična metoda, še bolj pa determinizem zgodovinskega materializma, pa sta služili za znanstveno utemeljevanje neizogibnosti socialistične družbene ureditve in socializma kot svetovnega procesa.

6 *Ekonomski leksikon*, druga stran uvoda (ni paginirana).

7 Uvalić, *O sadržaju i metodici*, str. 3–21. Avtor je bil prvi dekan beogradske Ekonomske fakultete.

8 *Ekonomski leksikon*, druga stran uvoda (ni paginirana).

9 Iz množice del omenjam naslednje učbenike, ki so doživeli več izdaj in predelav: Aleksander Bajt, *Politična ekonomija (kapitalizma)*. Ljubljana: Gospodarski vestnik (dve izdaji); France Černe, *Politična ekonomija*. Ljubljana: UL LRS (štiri izdaje); Savka Dabčević Kučar, Alenka Grgurić, Mijo Novak, *Politična ekonomija*. Zagreb: Školska knjiga (več izdaj); Dragoljub Nešić, *Tečaj političke ekonomije. Ekonomska teorija Karla Marxa* (več izdaj); Dragoljub Nešić, *Politična ekonomija*. Sarajevo/Beograd: Savremena administracija (več izdaj); Ivan Maksimović, *Politična ekonomija: Uvod u marksističku ekonomsku teoriju i kapitalistički način proizvodnje*. Beograd: Naučna knjiga (več izdaj); Bogdan Čosić (ur.), *Politična ekonomija kapitalizma*. Zagreb: Informator (več izdaj).

Poleg politične ekonomije je bila ideološka podlaga študija utrjena še s predmetom osnove marksizma-leninizma. Ideološka podlaga študija je bila tako svetovnonazorska, Marxova in Leninova dela pa so bila skorajda kanonizirana in niso terjala nikakršnega intelektualnega naprežanja predavateljev. Dialektična metoda in zgodovinski materializem sta pomenila zgolj ideološko utrjevanje znanstvenosti prehoda na novo stopnjo družbeno-ekonomske formacije.

Zanimiva plat izkušnje s politično ekonomijo, še posebej s politično ekonomijo socializma, je bila ta, da Ekonomska fakulteta v Ljubljani za razliko od zagrebške in beograjske fakultete pa tudi za razliko od ljubljanske pravne fakultete in pravnih fakultet zagrebške in beograjske univerze nikoli ni imela učbenika, objavljenega v knjižni obliki, ki bi ga sestavili njeni profesorji. Velike težave je imela tudi s sestavljanjem gradiva za poučevanje politične ekonomije socializma na prehodu iz sedemdesetih v osemdeseta leta preteklega stoletja, ko so učitelji fakultete pokazali, da niso kos prej navedeni Kidričevi zahtevi. Ves čas obstoja politične ekonomije kot učnega predmeta fakultetni profesorji niso ponudili ničesar več, kot je bila navadna skripta, ki niti ni zajela celotne vsebine predmeta. Knjiga o politični ekonomiji (štiri izdaje) enega njenih najbolj plodnih piscev, to je bil France Černe, pa se ni nikoli uporabljala pri fakultetnem pouku politične ekonomije. Na raven politične ekonomije je bil povzdignjen tudi znameniti učbenik P. A. Samuelsona *Ekonomika*, kar je kazalo zgolj na eklektičnost pristopa k politični ekonomiji kapitalizma. Zelo pozno je knjižno izdajo doživela vsaj knjiga Ota Norčiča o zgodovini ekonomske misli.

Ob politični ekonomiji kot uvodnem predmetu za študij ekonomije, ki je potem vključeval še druge predmete, namenjene obravnavi narodnega gospodarstva, bom omenil še uvodni predmet, ki je študente uvajal v konkretno gospodarsko celico, to je podjetje, okoli katerega so se zatem vrstili predmeti, ki so obravnavali posamezne teme, povezane z njegovim delovanjem. To je bil predmet, ki je obravnaval ekonomiko, organizacijo in planiranje podjetij. Ta predmet je bil v resnici precej manj ideološko naravnani in je ves čas ohranjal svojo prakseološko naravo. Podobno kot pri politični ekonomiji in njenih predhodnicah iz časa pred drugo svetovno vojno so odločilno vlogo pri zasnovi vsebine tega predmeta imeli nemški avtorji.¹⁰ Ker je ta disciplina imela bolj bleščečo pot od politične ekonomije, če ne drugega, po odpravi socialistične družbene ureditve, ni doživela njene usode in ni izginila iz učnih načrtov, zasluži kratko obravnavo.¹¹

10 Erich Gutenberg, Konrad Mellerowicz, Erich Kosiol, Heinrich Nicklisch, Erich Schneider, Eugen Scmalenbach, Walter Weigmann. V anglosaksonskem svetu so ta področja obravnavali predmeti, kot so poslovna ekonomika, računovodstvo, poslovna administracija, ravnateljstvo (management) ipd.

11 O tem, kako visoka je nekoč bila opijanjenost s politično ekonomijo, priča razprava Lazarja Pejića »Razvoj ekonomske misli u Jugoslaviji posle pobeде socialističke revolucije« *Ekonomika enciklopedija I*, Beograd, Savremena administracija, 1984, str. 260–266, ki je jugoslovanskim ekonomistom, ki so se ukvarjali z ekonomiko in organizacijo podjetja, s knjigovodstvom in računovodstvom namenila komaj 11 % prostora, tistim, ki so se ukvarjali z organizacijo podjetja ali teorijo organizacije in s posameznimi poslovnimi področji dela v podjetju, pa nič!

Eno od prvih celovitejših del o ekonomiki podjetij, ki je bilo na voljo študentom, je delo Evgena Lovšina *Organizacija in poslovanje gospodarskih podjetij (obči del)* (skripta, Gospodarska fakulteta, Ljubljana, 1947). Vsebina tega občega dela teorije o poslovanju podjetij je bila takšna:

- I. **Splošno:** Predmet raziskovanja in ugotovitve vede o poslovanju gospodarskih obratov. Razdelitev vede, metode in pomožne tehnične discipline.
- II. **O gospodarskih obratih v obče in o podjetjih posebej:** Sem spada razpravljanje o pojmu gospodarskega obrata, razdelitev podjetij po vrstah (funkcijah) in oblikah. Pomembna poglavja so še: Optimalna velikost gospodarskega podjetja, koncentracija in koncentracijske oblike ter končne značilnosti poslovanja podjetij v družbenem gospodarstvu.
- III. **Imovina podjetja:** Pojem imetja imovine, obratna in investicijska imovina, ekonomičnost, rentabiliteta in ugotovitve rentabilnosti (*O čistem donosu ali dobičku v socialističnem gospodarstvu; O skladu vodstva podjetij*).
- IV. **Ugotovitev potroškov:** Pojem potroška. Ugotovitev potroška pri obratni imovini, pri investicijah. Odpisovanje kot sredstvo za ugotovitev potroška: linearno, regresivno, progresivno odpisovanje. Potrošek materialnih dobrin in izredni potrošek.
- V. **Dohodek podjetja in njegova ugotovitev:** Pojem in vrste dohodkov. Redni in izredni dohodki. Račun zgube in dobička kot sredstvo za ugotovitev uspeha podjetja. Kratkoročni račun zgube in dobička ter njegov pomen.
- VI. **Teorija stroškov:** Kaj so stroški in kaj potroški. Vpliv stroškov in cen na uspeh. Ko bomo ugotovili razne vrste stroškov in se ustavili posebej pri materialnih, bomo raziskovali potrošnjo materiala na osnovi inventure, retrogradne metode in odpisovanja. V nadaljnjem nas bodo posebej zanimali stroški dela, sistemi in obračunavanje mezd ter plač. Stroški in s tem v zvezi odpisi investicij, kalkulatívni odpisi in odpisi investicij v kalkulaciji in knjigovodstvu.
- VII. V tem poglavju bomo iskali **zvezo med stroški in rentabiliteto z gledišča stopnje zaposlenosti**. Zanimala nas bo diferenciacija in pomen mejnih stroškov v dinamični kalkulaciji in končno porast in posledice fiksnih stroškov.
- VIII. V zelo pomembnem osmem poglavju se bomo popolnoma posvetili osnovam **kalkulacije**, njenemu bistvu in glavnemu cilju. Kalkuliranje v zvezi z enotnim knjigovodstvom, metode kalkulacije in posebej kalkulacija po stroškovnih mestih bodo predmet našega študija.
- IX. **Načrtovanje v gospodarskih podjetjih:** Pojem in cilji, prodajni, produkcijski in finančni načrt. Investicijski načrt. Drugi načrti.
- X. V tem poglavju nas bo še posebej zanimala **notranja organizacija podjetij**. Organizacija dela z gledišča delitve in združitve dela, tipizacija, normalizacija,

specializacija in racionalizacija podjetij. Organizacija in načini prodaje, direktna in indirektna prodaja ter notranja organizacija prodajnih oddelkov.

- XI. **Ocenjevanje vrednosti podjetij:** vrednost na osnovi dohodka, ocenjevanje in korektura dohodka, nabavna in produkcijska vrednost ter vrednost organizacije.
- XX. V tem poglavju je na vrsti **financiranje podjetij**, in sicer pojem in glavne oblike financiranja, financiranje z lastnimi in tujimi sredstvi, financiranje s krediti in s pomočjo udeležbe, finančno-tehnična izvršitev fuzioniranja, financiranja v družbenem gospodarstvu.

V razpravi z naslovom »O značaju i mestu predmeta *Ekonomika i organizacija privrednih preduzeća* u sklopu ostalih disciplina«¹² je Metod Dular, profesor Ekonomske fakultete, ki je nekaj časa tudi predaval ta predmet, zapisal, da se dela, ki jih zasedajo diplomanti fakultete, delijo v dve skupini: na skupino, kjer je potreben ekonomist teoretik (fakultete in inštituti), in na skupino, kjer je potreben ekonomist praktik (gospodarska podjetja). Ekonomist teoretik mora obvladati teoretične, filozofske in zgodovinske discipline (politično ekonomijo, dialektični in zgodovinski materializem, gospodarsko zgodovino), ekonomist praktik pa mora obvladati discipline, ki se ukvarjajo z organizacijskimi in tehničnimi problemi (ekonomika in organizacija podjetja, knjigovodstvo, analiza, kontrola, tehnologija ipd.). V času administrativnega socializma, ko je bilo podjetje le instrument državnega plana, je bila večina diplomiranih ekonomistov zaposlena v državnih organih, kar se je odražalo v učnih načrtih fakultet. Večanje avtonomnosti podjetij je povečalo potrebo po drugih znanjih. Dular je zapisal, da bi diplomanti fakultete

»morali postati socialistični podjetniki, ki imajo poslovni duh, ki so sposobni oceniti, ali se kaj splača ali ne, ki znajo organizirati podjetje in najprimerneje izkoriščati obstoječa sredstva in delovno silo in usmerjati proizvodnjo glede na tržne razmere«.

Ti socialistični podjetniki morajo

»misliti kalkulatивно, saj mora ekonomski račun /.../ postati osnovna metoda ekonomistovega dela. /.../ naša disciplina mora obravnavati celotno problematiko podjetja s stališča gospodarskega računa, rentabilnosti in produktivnosti dela«.

Dular je nadalje poročal, da so takratne ekonomske fakultete izobraževale t. i. splošnega ekonomista in da ljubljanska fakulteta, za razliko od zagrebske in beograjske, nasprotuje

12 Dular, *O značaju*, str. 202–207a.

specializaciji v času rednega dodiplomskega študija, zato se je odločila za spajanje splošnega in posebnega dela ekonomike v predmet ekonomika in organizacija industrijskih podjetij,

»ker je industrijska dejavnost najpomembnejša dejavnost v naši ekonomiki, ker je problematika najbolj kompleksna v industrijskih podjetjih in ker bo relativno največje število naših diplomantov dobilo službo v industrijskih podjetjih«.

Kot posebni ekonomiki pa bi bili ohranjeni ekonomika in organizacija bank ter ekonomika in organizacija trgovskih podjetij.

Stane Krašovec, sicer profesor politične ekonomije, se je pridružil Dularjevemu razmišljanju in dodal, da so zaposlitve, ki čakajo diplomiranega ekonomista

»ekonomist v smislu političnega ekonomista, strokovnjaka za makroekonomijo«, ki ne bo »strokovnjak za knjigovodstvo niti za organizacijo podjetja, niti za poslovanje ali za administracijo /.../ V normalnih razmerah bi za celotno Jugoslavijo več kot zadoščal letni priliv okoli 25 takšnih diplomantov.«¹³

Drugi tip ekonomista pa »je 'ekonomist za ekonomiko podjetja', za tako imenovano 'Betriebswirtschaft', 'mikroekonomiko' ali kot to včasih nerodno pravijo pri nas 'komercialist'«. On ni samo

»trgovec, temveč je tudi organizator proizvodnega procesa, odloča o ekonomični (ne samo tehnični) izbiri vrste produkcije in količin, o večanju ali krčenju zmogljivosti posameznih oddelkov ali celote na podlagi ekonomskih motivov, o časovnih (sezonskih) rokih za delo, o izbiri in poreklu surovin, o smereh prodaje doma in v tujini, o najemanju pogonskega ali investicijskega posojila; on organizira izbiro zaposlenih, proces dela, plačni sistem. Organizira znižanje stroškov produkcije, propagando in reklamo. On ne mora biti knjigovodja, mora poznati računovodstvo in v določenih pogojih usmerjati organiziranje kontnega sistema. Za razliko od prvega tipa ekonomista ne more delovati brez trgovskega, delovnega in drugih vrst gospodarskega prava.«¹⁴

Tretji tip ekonomista je računovodja-kalkulant, ki vodi in organizira knjigovodstvo ter opravlja dela revizorja, četrti tip pa ekonomist administrator oziroma administrator s splošno ekonomsko izobrazbo, ki deluje v oblastnih organih. Krašovec je zaključil, da je potrebna taka organizacija študija na ekonomskih fakultetah, ki bo zagotavljala

13 Krašovec, *Kakav lik ekonomiste želimo?*, str. 18.

14 Prav tam, str. 18–19.

ekonomiste prvih treh tipov, in sicer z enakim programom prvih dveh letnikov in z razdelitvijo programov na dva dela v drugih dveh letnikih, vendar brez specializacije v času dodiplomskega študija.¹⁵ Nekaj časa pozneje je zagrebški profesor Šimun Babić opredelil štiri osnovna opravila ekonomistov: 1. ekonomski predračun racionalnosti; 2. na podlagi tega predračuna izluščijo cilje in načine njihovega uresničevanja; 3. organizirajo izvajanje nalog in 4. skrbijo za evidenco, kontrolo in analiza izvajanja. Poznavanje vseh elementov, ki vplivajo na ekonomski predračun racionalnosti, pa terja širša znanja od tistih, ki jih ponujajo knjigovodstvo, matematika, statistika, analitična primerjava vložkov in izložkov, znanja, ki jih zagotavljajo politična ekonomija, gospodarska zgodovina, gospodarska politika, sociologija, tehnologija, gospodarska geografija, gospodarsko pravni predmeti, finance, nauk o organizaciji in nauk o poslovanju podjetja.¹⁶ Krašovec je dodatno razčlenil skupine ekonomistov glede na dela, ki jih opravljajo: 1. ekonomisti za izdelavo narodnogospodarskih analiz in prognoz; 2. ekonomisti za ekonomsko statistiko; 3. ekonomisti za organizacijo in poslovanje gospodarskih podjetij; 4. ekonomisti za pripravljanje gospodarske politike; 5. ekonomisti za finančne, kreditne in denarne zavode; 6. ekonomisti za gospodarsko novinarstvo; 7. ekonomisti za organizacijo računovodstva, analizo bilanc in revizijo in 8. ekonomisti za pedagoško delo na ekonomskih visokih in srednjih šolah.¹⁷ Predlagal je organizacijo študija, ki bi po dveh letih enotnega programa ponudila v naslednjih dveh letih dve glavni smeri – »za nacionalnega ekonom« in za ekonomiste v podjetjih za vse gospodarske panoge.

Dular in Krašovec sta tako najavila občutne spremembe učnih načrtov jugoslovanskih ekonomskih fakultet, do katerih je prihajalo že pred opustitvijo enotnega štiriletnega študija in je prišlo do bifurkacij in polifurkacij študijskih programov, smeri in usmeritev, Babić pa je nakazal pristop k učbeniku, ki ga je pripravljaj. S tem so se uresničili predlogi in zahteve za reorganizacijo študija obeh ekonomsko-komercialnih visokih šol že pred drugo svetovno vojno. Vendar pa so povojne študijske spremembe precej zmanjšale zahtevnost in obsežnost študija v primerjavi z obema predvojnima šolama.

Vrnimo se nazaj k ekonomiki podjetja. Zgoraj omenjena Lovšinova skripta je vsebovala osnovne značilnosti vseh poznejših učbenikov ekonomike. Trdo jedro predstavljajo temeljne gospodarske kategorije, povezane s prvinami delovnega procesa, poslovanje in poslovne ter organizacijske funkcije oziroma področja nalog v podjetju, analiza poslovanja, njegove uspešnosti in učinkovitosti, načrtovanje in oblikovanje poslovne politike.

Nekaj let pozneje je Lovšin zapisal, da organizacijo pouka na osnovi enake razporeditve celotne snovi vede o gospodarstvu – na nauk o narodnem gospodarstvu ali politično ekonomijo in na ekonomiko podjetij ali nauk o poslovnem gospodarstvu v enoti – najdemo na vseh jugoslovanskih ekonomskih fakultetah. Ponovno je pojasnil, da

15 Prav tam, str. 19.

16 Šimun, *O fakultetskoj ekonomskoj nastavi*, str. 110–132.

17 Krašovec, *Današnji problemi i perspektive*, str. 132–137.

ekonomiko podjetij delimo z gledišča splošnosti in posebnosti na splošno ekonomiko podjetij in na posebne ekonomike podjetij. Splošna ekonomika podjetij se je izkristalizirala v večji ali manjši meri na ekonomijo podjetij v *ožjem* pomenu, na nauk o organizaciji podjetja, nauk o institucijah ali napravah v podjetju in glede na naše razmere na nauk o delavskem samoupravljanju. Posebne ekonomike pa se delijo z gledišča gospodarskih področij na ekonomike in organizacije industrijskih, trgovskih, kmetijskih, gozdarskih, obrtnih, bančnih, prometnih, turističnih in gostinskih ter gradbenih obratov.¹⁸

V celotnem desetletnem obdobju enotnega, to je štiriletnega študijskega programa, ni mogoče zaslediti drugega v slovenščini napisanega dela, namenjenega študentom ekonomske fakultete. Leta 1960 naj bi nastali zapiski predavanj Franja Periča *Uvod v ekonomiko podjetja*, ki jih v knjižnicah ni mogoče najti, leta 1965 je bila izdana skripta Evgena Lovšina *Ekonomika podjetja* in leta 1968 skripta Lojzeta Kiaute *Ekonomika podjetja I*. Do Kiautovih skript so se uporabljale knjige zagrebških profesorjev Šimuna Babića in Dragutina Domainka. Edini učitelj ekonomske fakultete, ki je izdal učbenik v knjižni obliki, je bil Ivan Turk, tudi eden od najbolj plodnih fakultetnih avtorjev. Njegova *Ekonomika podjetja. Podlaga za poslovno odločanje*, ki je izšla leta 1969, je zaokrožila skoraj desetletno življenje skript, ki jih je napisal v letih 1958–1959. Knjiga je doživela številne izdaje, bila je tudi prevedena v hrvaško-srbski jezik ter postala ena od dveh najdlje (več kot pol stoletja) prisotnih ekonomskih knjig v slovenskem jeziku. Toda Turkovih skript in številnih izdaj njegove knjige na njegovi matični fakulteti niso uporabljali, čeprav jih ni nikoli nihče presegel. Prav tako ne obstajajo dela, ki bi presegla knjige Babića, Kukoleča in Domainka.

Viri in literatura

Viri

Uradni list Ljudske republike Slovenije

Literatura

- Babić, Šimun, O fakultetskoj ekonomskoj nastavi. *Ekonomist* 8 (1), 1955, str. 111–132.
- Dular, Metod, O značaju i mestu predmeta Ekonomika i organizacija privrednih preduzeća u sklopu ostalih disciplina. *Zapisnik III. Medfakultetne konference ekonomskih fakultet*, 26.–30. maja 1952. Ljubljana, 1952, str. 202–207a.
- Ekonomski leksikon*. Beograd: Savremena administracija, 1975.
- Krašovec, Stane, Današnji problemi i perspektive izgradnje diplomiranih ekonomista. *Ekonomist* 8 (1), 1955, str. 132–137.
- Krašovec, Stane, Kakav lik ekonomiste želimo? *Ekonomist* 7 (5–6), 1954, str. 18–22.

18 Lovšin, *Specifični problemi*, str. 43–49.

- Lovšin, Evgen, *Organizacija in poslovanje gospodarskih podjetij (obči del) (skripta)*. Ljubljana: Gospodarska fakulteta, 1947.
- Lovšin, Evgen, Specifični problemi nauka o gospodarski enoti (ekonomiki podjetij) (Prispevek k študijski reformi). *Ekonomska revija* 15 (1), 1964, str. 43–49.
- Pejić, Lazar, Razvoj ekonomske misli u Jugoslaviji posle pobeđe socialističke revolucije. *Ekonom-ska enciklopedija I*. Beograd, 1984, str. 260–266.
- Seznam predavanj na univerzi v Ljubljani za poletni semester 1947*. (Na naslovnici CATALOGUS LECTIIONUM UNIVERSITAS LABACENSIS SEMESTRE HIBERNUM 1946/47, Seznam predavanj na univerzi v Ljubljani za zimski semester 1946/1947, V Ljubljani, Založila univerza. Tisk J. Blasnika nasl., univerzitetne tiskarne, litografije in kartonaže d.d. v Ljubljani 1946.
- Uvalić, Radivoje, O sadržaju i metodici nastave političke ekonomije. *Ekonomist* 3 (1), 1950, str. 3–21.
- Uvodna beseda. *Obvestila za študijsko leto 1973–1974*. Ljubljana: Ekonomska fakulteta, 1973, str. 9.

Summary

Neven Borak

Beginnings of university level economics education in Slovenia

University of Ljubljana's Faculty of Economics was founded in 1946 as third faculty of economics in previous Yugoslavia. The first two faculties were founded in Zagreb (Croatia) and Belgrade (Serbia) before the Second World War.

When Ljubljana's faculty of economics was founded, Boris Kidrič, president of the Slovenian government, said that »Economic schools at university level must provide extraordinary Marxian economists, who will be able to creatively understand, apply and develop their science and help to strengthen and broaden socialist economic positions. ... Theoretical thought should have more value in our economic struggles than in the past.«

Curriculums of pre-war faculties offered the basis for all three faculties after the Second World War. The only novelty came with introducing ideological contents related to the new socio-political or socialist state order. The paper offers a brief overview of two subjects from curriculum. The first one is political economy and the second one the economics of business enterprise.

After WW2 teaching of political economy underwent significant changes in comparison with introductory course in economics of pre-war period. The most significant change immediately after the war introduction of Marx's political economy of capitalism and Soviet political economy of socialism. Introductory courses on political economy (both of capitalism and socialism) were based on the works of Marx, Engels, Lenin and Stalin. It was interesting feature of Ljubljana's faculty that it didn't have its own textbook of political economy beyond the level of lecturers' notes.

Economics of business enterprise or business economics was inspired by works and textbooks of German economists and was far less grounded on ideological foundations of socialism. From the very beginning they had praxeological orientation. Again, Ljubljana's faculty didn't have its own textbook of business economics beyond the level of lecturers' notes.

Maja Lukanc*

Odzivi in odmevi na poljski oktober 1956 v Sloveniji in Jugoslaviji¹

Uvod

Po obdobju počasne in šibke destalinizacije so Poljsko v letu 1956 zajele globoke spremembe, ki so bile posledica različnih ideoloških, političnih in gospodarskih dejavnikov, skupnih celotnemu sovjetskemu bloku, kot tudi posebnosti, značilnih za poljsko politično in družbeno okolje. Tako se je Poljska po skoraj desetletju popolne podrejenosti zoperstavila svoji starejši ideološki sestri Sovjetski zvezi in se podala na pot nekoliko samostojnejše izgradnje socializma.

Jugoslavija je podobno pot, a v drugačnih okoliščinah, prehodila že po sporu z Informbirojem leta 1948, zato je jugoslovansko vodstvo pozorno spremljalo spremembe, ki so zajele poljsko politično in javno življenje. Medtem ko so si vodilni krogi pri informiranju lahko pomagali z razvejano diplomatsko in dopisniško mrežo, si je jugoslovanska javnost svojo sliko o poljski *Quo vadis* ustvarjala predvsem prek tiska, ki je bil eden izmed nosilnih stebrov oblasti in posrednikov propagande. Čeprav se je medijsko ozračje po ukinitvi Agitpropa leta 1952 nekoliko sprostilo in so uredništva lahko svobodneje zadihala, so bile še vedno oblasti tiste, ki so odločale, na kakšen način in kdaj bo javnosti določeno dogajanje predstavljeno.

Prispevek, ki je pred vami, predstavlja vzroke in potek političnega vrenja, ki je leta 1956 zajelo Poljsko, hkrati pa se osredotoči na odmev poljskih dogodkov v Jugoslaviji.

* Maja Lukanc, univ. dipl. zgod., mlada raziskovalka, Inštitut za novejšo zgodovino, SI-1000 Ljubljana, Kongresni trg 1, maja.lukanc@inz.si

1 Raziskava je nastala v okviru raziskovalnega programa P6-0280 Podobe gospodarske in socialne modernizacije na Slovenskem v 19. in 20. stoletju, ki ga sofinancira Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije iz državnega proračuna.